

Педагогіка на засадах недискримінації: шляхи впровадження

У всьому світі дедалі більше з'являється різноманітні навчальні заклади: дитячі садки, школи, університети і коледжі, які в своїй освітній діяльності спираються на принципи недискримінації, або, іншими словами, дотримуються якісної освітньої практики. Керуючись пріоритетами інклюзії, рівності й справедливості, вихователі, вчителі й викладачі допомагають змінювати на краще життя своїх вихованців та їхніх родин.

Нижче описано деякі ідеї, що лежать в основі їхньої професійної філософії і практики.

- Критичне мислення та усвідомлення впливу особистих цінностей, ставлення і переконань на практику роботи.
- Створення рівних можливостей і формування позитивного ставлення до розмаїття, незалежно від того, чи працює певний освітній заклад з різними групами дітей, чи орієнтований на навчання дітей з певної релігійної/культурної громади.
- Забезпечення навчально-методичними ресурсами, вільними від стереотипів, які зображають дітей з різноманітних етнічних і культурних груп, незалежно від наявності дітей з таких груп у дитячому садку / школі.
- Уважне спостереження за дітьми, учнями і намагання якомога краще пізнати кожну дитину, як особистість з її індивідуальними потребами, характером, бажаннями і прагненнями.
- Чуйне ставлення та індивідуальний підхід до кожної дитини та учня, зокрема до тих, для якого існує ризик цькування з боку однолітків та виключення.
- Посилення самоусвідомлення дітей та учнів, виховання самоповаги і розуміння власної ідентичності.
- Здійснення педагогічних втручань у належний час і спосіб, щоб делікатно підтримувати і допомагати дітям та учням розвивати впевненість у собі, довіру і самоповагу.
- Уважне спостереження за взаємодією дітей та учнів, здатність слухати, щоб фіксувати та відповідно реагувати на образливі зауваження.
- Інакше ставлення до деяких дітей та учнів, щоб забезпечити рівне ставлення до них, оскільки за певних умов для реалізації принципу справедливості необхідно приділяти додаткову увагу, наприклад, дітям з особливими освітніми потребами, щоб вони почували себе рівноцінними учасниками освітнього процесу і могли долучатися до життя і діяльності колективу.
- Визначення рівня вимог щодо успішності дітей та учнів, виходячи з їхніх здібностей, зокрема усвідомлення того, що враження, припущення і стереотипне мислення можуть впливати на оцінювання їх навчальних досягнень.
- Створення можливостей для гри дітей у безпечному і стимулюючому середовищі з турботливими дорослими. Це необхідно для всіх дітей, і найбільше для тих, хто має затримку розвитку.

- Активні дії для подолання стереотипів, припущень та упереджень, де і коли б вони не проявлялися.
- Використання належних форм і методів роботи з дітьми з урахуванням вікових особливостей, інтересів і здібностей кожного, щоб підсилювати і поглиблювати загальні знання дітей, дотримуватися системного і послідовного підходу в роботі з ними та заохочувати комунікацію.
- Уважно слухати дітей та учнів і надавати їм широкі можливості висловлювати свої думки і почуття, ставити запитання, співчувати і повідомляти про свої потреби.
- Забезпечення умов для того, щоб кожен почувався комфортно, щоб його чи її думки визнавали і цінували, іншими словами – щоб голоси більш впевнених і здатних чітко висловлюватися не заглушали голоси більш сором'язливих чи тих, хто не володіє мовою спілкування більшості.
- Забезпечення умов для врахування і визнання мов усіх дітей та учнів, а також похвала для дітей, здатних спілкуватися більше ніж однією мовою.
- Використання знань і досвіду батьків, щоб краще зрозуміти особистість їхньої дитини, її уподобання, здібності та труднощі (особливі потреби).
- Максимальне залучення і співпраця з батьками, в процесі якої педагоги радяться з ними, слухають і навчаються в них. Деякі батьки можуть не погоджуватися з анти-дискримінаційним підходом закладу/школи. Спонукайте їх говорити про свої тривоги і побоювання.

Посилення самосвідомості

Поширений вислів про те, що навчання – це процес, що триває все життя, є особливо актуальним для будь-якого педагога, який у своїй професійній діяльності керується принципом недискримінації. Відповідно, йому самому теж необхідно прагнути глибше усвідомити себе, оцінювати власні ставлення і практику, бути готовим і здатним змінюватися. Також, потрібно розуміти вплив соціальних ідентичностей на життєві перспективи дітей і родин, намагатися глибше розуміти, виховувати в собі емпатію і довіру. Нижче наведено декілька завдань для осмислення себе, своїх ставлень і практики. Їх можна використовувати в роботі з майбутніми вихователями дитячих садків, студентами педагогічних спеціальностей і слухачами курсів з використання ляльок-персон. Запрошуємо читачів цього посібника спробувати виконати їх самостійно. Пропоновані матеріали адаптовано з книжки Луїзи Дерман-Спарк і Джулі Олсен Едвардс «Подолання упереджень засобами освіти серед маленьких дітей і нас самих» (*Luise Derman-Sparks and Julie Olsen Edwards 'Anti-Bias Education for Young Children and Ourselves'*).

Зупиніться і поміркуйте: про свої ідентичності

- У формі списку запишіть всі свої ідентичності, які впливають, наприклад із вашої зовнішності, гендерної приналежності, етнічного походження, роботи, мови (чи мов) спілкування, ваших релігійних переконань чи їх відсутності, вашої родини, матеріального стану.
- Пригадайте своє навчання в школі. Чи сприяла школа тому, щоб ви розвивали різні свої ідентичності та пишалися ними? Чи відчували ви, що в навчальних матеріалах і змісті програм було відображено вас і вашу родину або, навпаки, що ви та ваша родина були в них непомітні?

Зупиніться і поміркуйте: як і що ми дізнаємося про відмінності

- Коли ви вперше зрозуміли, що деякі люди не такі, як ви та/або ваша родина? Що це за спогад?
- Яким було ваше сприйняття самого себе відносно «інших»? Як ви сприймали і ставилися до них, порівняно із собою?
- Як би ви в дитинстві описали «звичайну» людину? Який склад сім'ї був би у такої людини? Якого кольору шкіри вона була б? Якою мовою спілкувалася вдома?

Зупиніться і поміркуйте: спогади про те, коли ви були частиною цілого, «своїм» у колективі та про те, коли ви були «білою вороною» чи аутсайдером.

- Які ваші найперші спогади про те, що життєвий уклад вашої родини чимось відрізняється від життя інших родин? Хто допоміг вам думати про це (якщо була така людина)?
- В яких ситуаціях (якщо такі були) ви відчували приналежність вашої родини до загальної спільноти? У яких ситуаціях (якщо такі траплялися) ви відчували, що ваша родина дивна, не така, як усі, не така, як «має» бути?
- На вашу думку, які найважливіші цінності, моделі поведінки і ставлення, засвоєні в дитинстві у своїй родині, ви б хотіли передати власним дітям? Які цінності, моделі поведінки і ставлення ви б не хотіли їм передавати?

Описані нижче завдання можна включати в програму семінарів з підвищення кваліфікації та педагогічних нарад.

Це факт?

Учасники індивідуально записують три твердження, що характеризують кожну з таких категорій: чоловіки, жінки, люди з інвалідністю, люди інших етнічних, національних груп, люди інших рас.

Деякі учасники за бажанням зачитують свої характеристики. Одночасно їх занотовують на фліпчарті. Потім учасники разом вирішують, які з наведених тверджень є фактами, а які відображають стереотипи, та аргументують свою позицію.

Твердження записують у дві колонки – «Факти» і «Стереотипи». На основі попереднього обговорення група доходить спільного висновку про те, в чому полягає різниця між констатацією факту і стереотипом.

Важливе зауваження. У деяких учасників, які заперечують проти формування стереотипних характеристик тих чи інших груп, можуть виникнути побоювання щодо виконання цього завдання. Інших можуть засмутити певні характеристики, які, ніби то, описують їхню групу. Почуття, які учасники висловлюють під час дискусії, слід направляти в конструктивне русло, тобто, спираючись на них, пробуджувати співчуття до інших груп, що страждають від стереотипного сприйняття, і допомогти повніше усвідомити біль, якого завдає стереотипне мислення.

Пригадування

Пригадайте себе в дитинстві, зовсім маленьким. Хтось сказав вам чи зробив щось таке, що, на вашу думку, було несправедливим. Що сталося? Як ви почувалися? Ви розповіли комусь? Як вам допомогли чи підтримали (якщо така допомога і підтримка мала місце), щоб ви почувалися краще? Учасники за бажанням розповідають про свої ранні дитячі спогади і викликані ними почуття.

Подорож дорогою рівності

Розкажіть про те, що сталося у вашому дитинстві чи в дорослому житті, що, на вашу думку, спонукало вас перейнятися проблемами рівності та інклюзії.

Учасники за бажанням розповідають про свої ситуації.

Що робить вас особливим?

Учасники в парах розповідають одне одному про свої різні ідентичності – свою персону. Наприклад, гендерну приналежність, етнічне походження, мову (чи мови) спілкування, захоплення та інтереси, переконання, сім'ю, роботу.

Потім охочі діляться цією інформацією з усією групою.

Створюємо персону

Ляльки-персони – це не звичайні іграшки чи маріонетки. Ви наділяєте їх власною індивідуальною особистістю, або «персоною», перетворюючи ці неживі предмети на «людей» зі своїм характером, родиною, культурним і класовим походженням, іменем, гендером і віком. Більшість дітей швидко помічають, що лялька-персона чимось схожа на них, відчують емоційну спорідненість з нею і починають їй співчувати, поділяючи її радості й печалі.

Нас не має дивувати цей емоційний зв'язок дітей з ляльками-персонами, те, що вони бачать у них себе і приймають їх як маленьких друзів. Проте, цікаво бачити, як про ляльок думають вихователі, вчителі й студенти, поведуться з ними як з дорогими їм «людьми». Знання персони кожної ляльки дає їм змогу кожного разу обирати найбільш підходящу для конкретної ситуації, яку лялька прийшла «розповісти» дітям.

Для створення добре продуманих і достовірних персон, в розповіді про них потрібно згадати важливі факти, зокрема: де лялька мешкає і спить, якою мовою (чи мовами) розмовляє, які має уподобання; що вона вміє добре робити, і в чому стикається з труднощами, що приносить їй радість і що засмучує, лякає або хвилює; як довго її родина проживає в цій країні, якщо така інформація є доречною і йдеться про життєвий досвід біженців, представників ромської/кочової спільноти. В процесі формування персони, зокрема для ляльки, з культурою якої ви не знайомі, намагайтеся підібрати для неї відповідне ім'я і правильно його вимовляти. Постежте за тим, щоб між дітьми і ляльками були певні подібні риси і деякі відмінності.

Історія родини, культура, мова і релігія мають узгоджуватися між собою. В цьому сенсі корисним джерелом інформації стануть батьки. Певні моменти стосовно їхніх дітей задають загальну основу, на яку ви будете спиратися в процесі розроблення персони для кожної ляльки, наприклад: вирішувати якої вона статі, етнічного і класового походження, який у неї склад родини, тип домівки, релігія, культурне оточення, мова (чи мови) спілкування, фізичні риси, колір шкіри, які в неї особливі здібності чи інвалідність, що вона любить і не любить.

Під час цієї роботи слід бути обережним, щоб уникнути мимовільного підсилення окремих стереотипів. Для цього до створення персони варто залучити цілу команду з числа працівників навчального закладу і мати набір різних ляльок.

Наприклад, ляльки афрокарибського походження житимуть у повних родинях з мамою і татом або в неповних, тільки з мамою або татом. Деякі ляльки азійського походження вільно володітимуть англійською, а також мовою (чи мовами) своєї етнічної групи. Ляльки з інвалідністю не повинні бути безпомічними. Серед ляльок мають бути діти з багатих і бідних родин. Деякі їхні мами – високо кваліфіковані фахівці, тоді як в інших тато лишається вдома і доглядає за «сином» чи «дочкою». Імена ляльок мають відповідати їхній індивідуальності та культурному походженню.

Кожного разу, коли до колекції додають нову ляльку, всі вихователі й, за можливості, батьки мають обговорити і погодити персону цього «хлопчика» чи «дівчинки» та інші деталі. Знайомлячи дітей з новою лялькою, розкажіть деякі факти про неї (нього). При цьому основні факти про персону ляльки залишаються незмінними, так само, як незмінною є базова інформація стосовно дітей.

Потрібно фіксувати і зберігати інформацію про кожну персону, яку ви створюєте спільно з рештою працівників, а також усі нові подробиці, які поступово додають під час оповідання історій ляльки на заняттях. Також, слід ознайомити батьків з цією інформацією.

Деякі запитання для початку:

- Скільки ляльці років?
- Це хлопчик чи дівчинка?
- Як звати ляльку?
- Якою мовою (чи мовами) вона «розмовляє»?
- Що приносить ляльці радість, засмучує, змушує сердитися?
- Чи є щось, чого ця лялька боїться?
- Де лялька мешкає? Наприклад, у квартирі, в окремому будинку, в трейлері, в місці тимчасового проживання?
- З ким мешкає лялька?
- Лялька спить у власній кімнаті чи в одній кімнаті з іншим членом родини?
- Ким працюють тато та/або мама ляльки? Можливо, один з них чи обоє – безробітні?
- Чим лялька любить займатися вдома?
- Які предмети в школі даються ляльці добре і з якими виникають труднощі?
- Чи є щось, що їй (йому) не можна робити, наприклад тому, що вона поки замала, має інвалідність або одну чи більше додаткових потреб?
- Яка їжа їй (йому) подобається і яку вона (він) не любить?
- Чи є в житті ляльки певні особливі дні? Як вони проходять?
- Чи було в житті ляльки або чи має в її житті статися щось таке, про що діти мають знати?

Особистий альбом

У початковій школі Чокхіл у кожної дитини в дитячому садку і підготовчих класах є свій особистий альбом із фотографіями і картинками, які розповідають про її життя поза школою. В ньому містяться родинні знімки та інша інформація про дитину.

Педагоги вирішили, що їхнім лялькам-персонам теж потрібні власні альбоми.

На кожній сторінці свій заголовок:

- *Це моя родина.* Біля імен членів родини розміщена фотографія ляльки в оточенні людей, з якими діти не знайомі і які виступають в ролі її (його) батьків.
- *Прапор, картинки чи карта країни, зірки сім'я родом.* Наприклад, в альбомі однієї ляльки написано таке: «Ми живемо в Лондоні, але ми прибули з Румунії». Запис в альбомі іншої: «Я приїхав із Сомалі».
- *Вдома мені подобається:* в цьому розділі наведено перелік улюблених ігор та інших видів діяльності, які супроводжуються картинками.
- *Моя улюблена іграшка:* з картинками.
- *Мої улюблені місця:* наприклад, парк, бібліотека, дім мого друга (подруги).

Ляльки та їхні історії

Дітям потрібен час і місце, щоб говорити про свої почуття та ідеї. Вони також потребують, щоб їм читали і розповідали історії. Вони можуть слухати думки інших людей і чекати своєї черги, коли отримають право висловитися. Щоб організувати розмову належним чином, коли в певний момент говорить лише одна дитина, а решта слухають, можна скористатися певним символічним предметом, який надає право висловитися тому, хто тримає його в руках. Цей предмет передають по колу, і якщо хтось із дітей не бажає говорити, його (її) не примушують.

Досвід показує, що найбільш ефективно такі заняття проходять в малих групах, бо тоді в кожного є можливість взяти участь в обговоренні. У великій групі діти втрачають терпіння, очікуючи своєї черги щось сказати; вихователю або вчителю складніше слідкувати за тим, як почувається кожна дитина, і помічати для себе, хто активно долучається до розмови, і хто залишається пасивним. Здатність чекати і слухати іншу людину є важливою складовою методики оповідання історій ляльки-персони.

За можливості, слід розмістити групу таким чином, щоб усі сиділи на одному рівні. Якщо діти, які пересуваються на візку, можуть сидіти на стільці чи на підлозі, то решта групи має сидіти так само. Для дітей з порушеннями слуху необхідно забезпечувати максимальну кількість візуальних підказок, а дітям з порушеннями зору слід давати можливість доторкнутися.

Ляльки-персони та їхні історії – це ефективна педагогічна техніка, яка допомагає дітям усвідомити, що їхні слова і вчинки можуть завдавати болю оточуючим. У процесі спільної розмови про почуття інших людей діти отримують нагоду висловити власні емоції і поміркувати над способами виправлення ситуації.

Почніть обговорення з таких запитань: «Як ви гадаєте, вона (він) засмучена(ний) чи радіє? Чи буває так, що іноді ви також засмучені? Після викладу ситуації відразу запитайте дітей, що, на їхню думку, відчуває лялька у зв'язку з описаними подіями?»

Складаючи історії на основі реальних випадків, потрібно змінювати ситуацію таким чином, щоб уникнути точного зображення реальних переживань певної дитини. Зокрема рекомендується змінити стать ляльки, її етнічну приналежність чи характеристику родини.

Під час таких занять, орієнтованих на розв'язання проблемних життєвих ситуацій без осуду та звинувачування, діти почуваються достатньо впевнено, щоб ділитися власним досвідом і пропонувати шляхи вирішення проблем, про які приходять «розповісти» ляльки. Вони пересвідчуються в тому, що сама розмова про проблему і прохання про допомогу можуть привести до позитивних наслідків. Розуміння того, що дії мають свої наслідки, є ще одним важливим уроком, на засвоєння якого спрямованні ці історії.

Залучення до «оповідання» історій різноманітних і відповідних ляльок-персон дає змогу представити широкий набір різних способів життя, культур, мов і здібностей, які однаково цінні та однаково заслуговують на повагу. Дітям потрібно чути історії про ляльок, які живуть в таких самих родинях, як вони, та в родинях іншого типу.

Таке навчання має підсилюватися іншими аспектами змісту освіти та навчально-методичними ресурсами. Спонукаючи дітей говорити про себе і свою родину, педагог тим самим дає можливість кожному дізнатися про подібні й відмінні характеристики в межах групи та усвідомити, що бути не таким, як усі, – добре і дражнити одне одного за це не варто.

Педагог намагається заохочувати всіх дітей до активної участі, але іноді в декого немає бажання розповідати про свою родину і її життєвий уклад. Наприклад, батьки в родинях біженців, які прибули з країни з репресивним суспільством, або батьки з ромських / кочових родин, що затаюто захищають свою культуру від допитливих сторонніх, навчають своїх дітей нікому нічого не розповідати про себе і свою родину. Та коли між дітьми й ляльками встановлюється емоційний зв'язок, вони стають більш відкритими й готовими ділитися інформацією. А батьків слід запевнити в тому, що участь в такому обговоренні піде дітям на користь.

Педагогам необхідно постійно відстежувати свою реакцію на окремих дітей, щоб навчитися ставитися до кожної дитини однаково і з однаковою турботою. Ваша похвала, підтвердження того, що ви почули й зрозуміли сказане, ваші позитивні коментарі у відповідь на слова дітей суттєво підвищують їхню самооцінку і впевненість у собі.

Також, педагогу слід прийняти і визнати той факт, що уявлення деяких дітей про «правильний» спосіб дій і взаємодії не завжди збігатимуться з його власними. Варто пам'ятати, що в дітей мова тіла, їхня міміка і жести можуть відрізнятися від ваших.